

Mint kígyók és mint galambok

A Mt 10,16 hasonlatairól

„**L**egyetek okosak, mint a kígyók, és egyszerűek, mint a galambok!” (Mt 10,16) Jézus e különös mondásának modern magyarázói egyetértenek abban, hogy a bölcsességi jellegű intést kár lenne teológiailag túlterhelni,¹ belegyömöszölni mindazt, amit egyes fogalmai más, teológiailag jelentős összefüggésben kifejezhetnek. Véleményüket el is kell fogadnunk, amennyiben arról van szó, mit is jelentett e mondás Jézus beszédeinek részeként; mire gondolt Máté evangéliumának szerzője–szerkesztője, amikor mai helyére beillesztette. Azonban éppen a paradox, kissé rejtélyes bölcsességi intés sajátja, hogy túlmutat önmagán, kihívást jelent címzettje számára, feszültséggel teli és feszítő is akar lenni, vagyis lendületével eleve arra irányul, hogy eredeti összefüggéséből kitörve új tapasztalatokra is fényt vessen. A kérdést tehát a másik oldalról is érdemes feltennünk: hogyan állapítható meg, hogy mi minden fér el a mondás jelentésmezejében, ha nem fogadjuk el paradox útmutatását, és nem lépjük át gondolatban ennek a mezőnek képzelte határait? Ragaszkodunk tehát a mondás kánoni alakjához, de igyekszünk megmutatni sokszínű referenciális hálózatát is – szeretnénk egyszerűen és okosan eljárni.

Máté evangéliumának 10. fejezetét általában mint „missziós beszédet” említik. A fejezet előbb elmondja a tizenkét apostol kiválasztását (1-4. versek), majd Jézus összetett beszédét közli (10,5-42), amelyet az elbeszélő kommentárja zár le (11,1).² A be-

1 Vö. Luz, U.: *Das Evangelium nach Matthäus (Mt 8-17)*, EKK I/2; Zürich, Neunkirchen-Vluyn, 1990, 109: „Man wird diese allgemeine weisheitliche Mahnung zur Schlauheit nicht pressen und vor allem nicht theologisch überfrachten dürfen.”

2 Vö. a többi négy beszéd befejezésekor is beillesztett szerkesztői zárszót: 7,25; 13,53; 19,1; 26,1.

széd Márk evangéliumának részleteiből, a mondásgyűjteményből, illetve Máté saját anyagából (5a; 8; 16b; 41) épül fel.³ Márk evangéliumához képest feltűnik, hogy Máté a tizenkettő kiválasztását és kiküldését (Mk 3,13-19; 6,7-13) összevonta, a küldetés útmutatásait alaposan megnövelte, mégpedig részben olyan intésekkel, amelyeket Márk eszkatológikus beszédéből helyezett át ide (Mk 13,9-13; Mt 10,17-22), s amelyeket némi változtatással megismétel majd a végső időkről szóló beszéd saját közlésekor is (Mt 24,9-14). Joachim Gnilka szerint⁴ ennek a sajátos szerkesztői eljárásnak az a célja, hogy kifejezze a tanítványok részvételét Jézus eszkatológikus küldetésében már az ő földi életében, mégpedig részben igehirdetésükkel, részben szenvedésükkel.⁵

A 10,16 éppen ezért, mivel a várható szenvedésre készíti fel a tanítványokat, inkább a következő egységhez sorolandó bevezetesként (10,16-25), s kevésbé tekinthető a beszéd első része lezárásának. A vers két mondása ugyanis viszonylag önálló, s hagyománytörténetileg sem sorolható az első, illetve a második rész Márktól vett, majd bővített részleteihez (10,5-15.17-25). A második egységgel rokonítja a 16. verset az is, hogy kétszer kettes szerkezetű, vagyis két kéttagú mondanból áll. A 17-23. versek ugyanis kétszer követik a nehézségek–megerősítés felépítést (17b-18 / 19-20; 21-22 / 23).⁶

A 16. vers kitűnik állatmetaforáinak sorozatával (farkas, bárány, kígyó, galamb), de ez az eszköz nem idegen az egész fejezet mondasaitól sem. A tizenkettőt „Izrael házának elveszett juhaihoz” küldi Jézus (10,6), s közben biztosítja őket, hogy „Atyjuknak” gondja van a verebekre is, de még inkább rájuk, akik „sokkal többet” érnek a verebeknél (10,29-31). A kéttagú mondanások a fejezet alaphelyzetére emlékeztetnek: jól elkülöníthető csoportként jelenik meg a Jézus követségében járók kicsiny csapata, illetve azok, akikkel találkoznak: az „emberek” (10,17), falvak és városok (10,11), bíróság, helytartók és királyok (10,17-18), zsidók és pogányok (10,18), családtagok (10,21.35-37), végül is „mindenki” (10,22). Míg tehát a beszéd kezdete még abból indul ki, hogy akadnak majd, akik befogadják a vándor misszionáriusokat, a 11-15-ös versek alternatívája után szinte mindenütt csak a negatív fogadtatás és makacs ellenszegülés képeit látjuk, kivéve azt a buzdítást, amely immár az apostolok befogadóihoz szól (40-42. versek). A beszéd mindvégig a bátor igehirdetésre, az Isten országa, illetve Jézus megvallására buzdítja a küldetésben járókat (különösen a 26-33. versek), de eközben ajánlja az emberekkel szembeni óvatosságot (17. vers), sikertelenség esetén

3 Vö. Viviano, B. T.: *Máté evangéliuma*, in *Jeromos Bibliakommentár II.*, 126.

4 Gnilka, J.: *Das Matthäusevangelium I. Teil 1,1 – 13,58*, HThKNT I/1; Freiburg i. Br., 1986, 381.

5 Lásd még az önmegtagadásról szóló Mk 8,34-35 párhuzamát a Mt 10,38-39-ben, Jézus megvallásának témáját a Mk 8,38-ban és Mt 10,32-33-ban, illetve a Jézus nevéért való ajándékozást Mk 9,41-ben és Mt 10,42-ben.

6 Gnilka, i. m. 373.

pedig olyan menekülést, amely egyszerre óvja a saját életet és a továbbítandó üzenetet (23. vers).⁷

Az evangélium szerkesztőjének a beszéd felépítésében megmutatkozó szándéka már csak azért is fontos, mert a 10,16b, a címben kiemelt mondatunk egyedül ebben az evangéliumban olvasható, ezért mindenképpen a szerkesztő tevékenységének köszönhetően került jelenlegi helyére. A farkasokról és bárányokról szóló mondás szerepel Lk 10,3-ban is, a hetvenkét tanítvány elküldésének egyik bevezető mondataként. Természetesen felmerül a mondás eredetének kérdése, mármint hogy Jézustól származik-e, vagy a korai zsidóság körében, esetleg a korai keresztény közösségben keletkezett bölcsességi intés. Külön kérdés, hogy ezt a mondást Máté evangéliumának szerkesztője a farkasokról és bárányokról szóló mondással együtt készen kapta, vagy saját maga illesztette az előző mondáshoz. A korai zsidó hagyomány ismer hasonló, bár másként építkező kijelentést: „Isten az izraelitákkal kapcsolatban így szólt: Elöttem egyszerűek, mint a galambok, de a világ népei között ravaszok, mint a kígyók.”⁸ A kígyó okosságának és a galamb egyszerűségének szembeállítását (itt a tökéletesség, tisztaság értelmében) tehát ismert volt a palesztinai hagyományban, illetve további szöveghelek is felsorolhatók, ahol Izrael engedelmissége és Isten előtti kedvessége a galamb képében testesül meg. Mindenesetre elképzelhető, hogy a közmondásszerű bölcsességet a palesztinai zsidó hagyományból kölcsönözte Jézus vagy a keresztény tradíció valamely másik szereplője.

Ulrich Luz⁹ a farkasokról és bárányokról szóló mondást Jézusnak tulajdonítja, amelyet Máté a mondásgyűjteményből vett át (vö. Lk 10,3). Mivel nem lát összefüggést a kígyó okossága, illetve az engedelmes és okos házépítő (Mt 7,24-27) meg az okos szüzek között (Mt 25,1-12), s általánosságban véve csak a galambok egyszerűségét véli a közösség mátéi felfogásával egyezőnek, úgy gondolja, hogy a kígyóról és galambról szóló mondást valaki már az evangélium végső szerkesztése előtt összekapcsolta a

7 A tanítványok üldözők előli menekülését elítéli a szenvedéstörténet, de a menekülés más újszövetségi hagyományokban (vö. Jn 10,12; Jel 21,8) és a hellenista világban is negatív színben tűnt fel, mint a bátorság erényével ellentétes gyávaság jele. Az Apostolok cselekedeteiben többször is isteni beavatkozás indítja arra a szereplőket, hogy meneküljenek, s ezzel az elbeszélő mintegy igazolja is tettüket (vö. ApCsel 5,12; 12,6-17; 16,23-40). Vö. Guttenberger, G.: „Klugheit, Besonnenheit, Gerechtigkeit und Tapferkeit. Zum Hintergrund der Vorwürfe gegen Paulus nach 2Kor 10-13”, ZNW 96, 2005, 78–98, itt 88. Guttenberger amellet érvel, hogy a korintusiak ismerhették Pál damaszku-szi menekülésének hírét (ApCsel 9,24köv; 2Kor 11,32köv), s ezért gyávanak tarthatták. Pál ugyan okosságára hivatkozik, amellyel képes volt felismerni, mikor kell menekülnie, de igazán csak akkor ér célt, amikor Krisztusban való gyengeségére (*asztheneia*) hivatkozik. Azt mindenesetre megállapítja (88), hogy a Mk 13 és a Mt 10 ismeri a menekülésre való felszólítást is.

8 *Midr. Cant.* 2,14. Idézi Strack, H. L. – P. Billerbeck: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch I.*, München, ¹⁰1994, 574–575.

9 Luz, i. m. 105.

farkasokról és bárányokról szólóval. A mondás tehát Luz véleménye szerint a palesztinai őskeresztény (Jézusban hívó) hagyományból ered. Mit jelent ez az állítás az újszövetségi szöveg kánoni formájának olvasatában? Azt, hogy a Jézusban hívók máti közössége, amely sajátos helyzetében élte és továbbadta Jézusba vetett hitét és Jézusnak az életvitelre vonatkozó eligazítását, saját „jézusi” tapasztalatát fejezte ki egy olyan kijelentéssel, amelyet Jézushoz illőnek tartott. A szerkesztő pedig, akit a korai egyházi hagyomány Mátéval, a tizenkettő egyikével azonosít, tekintélyével szentesítette ezt a választást, amikor felvette a mondást írott evangéliumába. A 10. fejezet egész beszéde nemcsak a tizenkettőnek szólt, hanem már hosszánál és arányainál fogva is (vö. a 10,1-4-ben megfogalmazott alaphelyzet és a 10,5-42-ben elmondott beszéd arányait) arra biztatott, hogy a későbbi keresztények is magukra alkalmazzák, illetve azt őrizték meg és emeljék ki a jézusi hagyományból, ami a belőle élt életüknek megfelelt.¹⁰

Miféle tehát az a kapcsolat, amely a Mt 10,16 két mondását egybefűzi? Milyen értelmet ad elemzésünk tárgyául választott, különös bölcsmondásunknak? *„Íme, én küldelek titeket úgy, mint bárányokat a farkasok közé. Legyetek tehát okosak, mint a kígyók, és egyszerűek, mint a galambok.”* Az első mondatnak az alánya Jézus, a másodiknak a beszéd címzettjei, a tizenkettő, és áttételesen a többi tanítvány, illetve olvasó. A második mondat bővíti az elsőt, mint ennek következménye, mint a tényeknek és adottságoknak megfelelő, ezért ajánlatos viselkedésmódra való intés. A két mondatban összesen három hasonlat van, ám az elsőben két metafora is rejtezik. A második mondat hasonlatai voltaképpen folytatják és bővítik az első mondat első metaforáját. A küldő Jézus, a tanítványok helyzete olyan, mint a bárányoké a farkasok között, sőt ők maguk mintegy bárányok a farkasok között, s mint bárányoknak kell úgy viselkedniük, ahogy a folytatás mondja: okosan és egyszerűen.

A kígyót megjelenése alapján a földön csúszónak, alattomosan csendesnek (sziszegve persze éppolyan félelmetesnek), könnyen rejtőzőnek, ragadozónak érzékeljük. A galambot ezzel szemben a magassághoz tartozónak, felülről érkezőnek vagy könnyedén felröppenőnek, láthatónak és hallhatónak, ártatlannak és ártalmatlannak találjuk. Az állatok jellegét tekintve fordított sorrendben, a második mondat megismétli a szelíd bárány és a ragadozó farkas ellentétét, s az alapvetően ragadozónak érzékelt kígyót a békés galambbal társítja. Ez a szöveggörnyezet mintha külön föl-

10 Ezt az alapvetet hangoztatja Theißen, G.: *A Jézus-mozgalom. Az értékek forradalmának társadalomtörténete*, Budapest, 2006, 17–18. Kérdéses persze, hogy a közösségnek ez az „önvédelme” mindig és mindenütt teljességében megvalósult-e, s legalább alkalmanként nem őrzött-e a közösség olyan mondást, amely számára is talányos vagy nehéz volt. A hit tapasztalatához nyilvánvalóan olyan megfogalmazások is hozzá tartoznak, amelyek inkább érvényesek a hit sejtéseire, mint megélt tapasztalatára. Ezek a sejtések esetenként éppen a hit misztikus beteljesedésével állnak összefüggésben.

erősítene a kígyó amúgy is negatív tulajdonságait, s ami eddig a tanítványokra támadó farkasok kívülről érkező fenyegetése volt, most mintha a tanítvány magatartásának részeként jelenne meg, a kígyó okosságában. A farkasok és bárányok metaforikus alakja után azonban az intés a kígyó és a galamb egy-egy tulajdonságára vonatkozik. A farkas és a kígyó összehasonlításában mai magyar megérzésünk szerint a kígyónak jut a gonoszabb, talán alantasabb szerep, bár kérdéses, vajon ez Jézus korában is így volt-e.

Az eddigieket összegezve úgy tűnik, hogy első mondatával Jézus maga is felelősséget vállal a tanítványok kiszolgáltatót, békés, ám mindenféle erőszaknak kitett helyzetéért, majd a másodikkal ő maga sarkallja küldötteit arra, hogy ennek a helyzetnek megfelelően viselkedjenek: bizonyos értelemben sajátítsák el, tegyék belsővé, talán használják is fel azt az ellentétet, amely körülöttük feszül.

Elképzelésünk igazolásához végre meg kell vizsgálnunk magát a Mt 10,16b mondatát, ennek fogalmait, lehetséges és tényleges jelentésüket. Mit jelent a *fronimosz*, az *ofisz*, az *akeraiosz*¹¹ és a *perisztera* szó? S mivel a hasonlatok az általában vett okosságot és egyszerűséget az állatok képével szűkítik, ezek egymásra vonatkoztatását is vizsgálnunk kell.

Könnyebbnek tűnik, hogy az egyszerű galambról gondolkodjunk előbb. Az *akeraiosz* szó jelentése a *kerannümi*, vegyíteni, összekeverni szóból származtatva valójában „keveretlen, vegyítetlen” volna.¹² Kittel inkább a *keraidzó* igéből eredezteti, amelynek a jelentése „lerombolni”, s ebből eredne a „meg nem rontottság”, az „eredeti teljesség, ártatlanság” képze, amelyhez csak hellenista korban társult a „tisztá” bor, tiszta arany gondolata.¹³ Az Újszövetségben azonban minden alkalommal átvitt értelemben szerepel, „romlatlan, tiszta, ártatlan” jelentésben, szakaszunk mellett még Róm 16,19 és Fil 2,15, mindig a keresztény közösség tagjainak tulajdonságaként, e két alkalommal egyértelműen morális tisztaság értelmében. Egyértelműbb a *perisztera*, galamb szó. Teológiailag jelentős használata Jézus megkeresztelkedésének elbeszéléseiben figyelhető meg,¹⁴ áldozati állatként pedig a Lk 2,24 Jézus gyermekségtörténetében, illetve Mk 11,15; Mt 21,12; Jn 2,14.16-ban a templom megtisztításával kapcsolatban.

11 A D kódexben az *akeraiosz* helyett az „egyszerű” jelentésű *haplousz* szó felsőfoka, *haplousztatoi* áll. A két szó a görög irodalom más szövegeiben gyakran párhuzamban szerepel.

12 Így Bauer W.: *Wörterbuch zum Neuen Testament*. 6. völlig neu bearbeitete Ausgabe von Kurt und Barbara Aland, Berlin, New York, 1988, 58; illetve Dr. Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest, 1992, 28. Varga János arra gondol, hogy a galamb állati, ösztönös egyértelműségéről van szó a képből.

13 Kittel, ThWNT I. i. m. 209–210. Kittel szakaszunkra vonatkozóan a galamb rituális integritásáról beszél. A már idézett *Midr. Cant.* 2,14-re hivatkozva az *akeraiosz* szót a *tmm* tövel visszafordítja arámra, majd ennek jelentésére támaszkodva arra utal, hogy a galamb megfelel áldozati állatként.

14 Mk 1,10; Mt 3,16; Lk 3,22; Jn 1,32.

Az ókori világ a galambot elsősorban nem áldozati állatként tartotta számon, hanem az ártatlanság és egyszerűség jelképeként tisztelte.¹⁵ A költészetben és irodalomban a galambot félneknek látták, szelídek, a gyengéd és húséges szerelem megtestesítőjének, mivel elterjedt az a nézet is, hogy a galamb egész életében húséges marad „szerelmes” partneréhez. Ellentéte alkalmanként a pimasz holló.¹⁶ A galamb az Énekek énekében is a tisztaság jelképe (Én 5,2; 6,9).¹⁷ A galamb tehát erkölcsi értelemben tiszta, romlatlan, egyszerű, ártatlan, ártani nem tudó, szelíd, félnék.

A Mt 10,16b hasonlatai közül természetesen az „okos kígyó” képze a szembeszökőbb, mint amihez a küldetésben járó tanítványnak hasonlóvá kell lennie. A *fronimosz* szó a *frén*, *froneó*, *fronészisz*, *fronéma* szócsaláddhoz tartozik, s ellentéte is megjelenik az *afrón*, *afroszüné* szavakban. A *frén* főnév a görög világban gyakran az emberi belátás, értelmi tevékenység, eszes mivolt kifejezője, mint az ember bizonytalan, nehezen kormányozható érzelmi világának ellentéte.¹⁸ Már Platónnál megjelenik a tudományos megismerés (*szofia*), illetve a gyakorlatias okosság (*fronészisz*) különbsége, amely a többi alapvető erényt is megelőzi és irányítja, s amely konkrétan az ember beállítottságában, valamire irányulásában, habituális szándékában (*fronéma*) jelenik meg.¹⁹ Nyilvánvaló, hogy az ész, értelem, okosság kérdései mindig foglalkoztatták a filozófusokat, illetve ezzel összefüggésben a különböző erénytanok gazdagon árnyalták és váltakozva befolyásolták az „eszes” emberről alkotott elképzelést, de az előző alapjelentéseket lényegében változatlanul vizsgoljuk az Ó- és az Újszövetségben is. A *fronészisz* az Ószövetségben teológiai tartalmat nyer, hiszen valójában mindig Istentől ered (vö. Iz 40,28). S bár alapvetően megmarad önálló, vagyis gyakorlatias, cselekvő értelme (vö. Péld 10,23 LXX, ahol az örök bölcsességből okosság születik az ember számára), a héber Biblia szemléletében az okosság, belátás és megismerés csak úgy válik szét, mint az ember egyazon értelmes természetének egymástól megkülönböztethető, de valójában összetartozó szempontjai (vö. Péld 3,19-20).²⁰

Ha a *fronimosz* szó újszövetségi előfordulásai is²¹ túlnyomórészt pozitív jelentésárnyalatúak, s az emberi belátás és okosság értékét (Róm 11,25; 12,16; 1Kor 10,15) esetenként ironikusan megfogalmazzák (1Kor 4,10; 2Kor 11,19), máskor meg egyenesen eszkatológikus összefüggésben kívánatosnak állítják be (Mt 7,24; 25,2.4.8.9; Mt 24,45 és párh. Lk 12,42), hogyan lett a kígyó okossá-

15 Így Greeven: Art. *perisztera*, ThWNT VI., i. m. 69.

16 Ld. uo. 65.

17 Vö. Gnilka, i. m. 376.

18 Balz, Art. *frén*, EWNT III., i. m. 1048.

19 Bertram, Art. *frén ktl.*, ThWNT IX., i. m. 218.

20 Vö. uo. 221–222.

21 A LXX szóhasználatához ld. Péld 3,7; 11,12.19; 14,6; Sir 22,4 stb.

ga mégis ravaszsággá, vagyis veszélyes, váratlan, esetleg támadó okossággá, ügyeskedéssé. Amint látni fogjuk, a kígyó kétségtelesen veszélyes állat, de összességében megvan annak a lehetősége is, hogy pozitív minőséget tulajdonítsunk neki.

A kígyó negatív szerepének kialakulásában kétségkívül szerepet játszik egyfelől a galamb egyszerűségének ellentételezése – ha a galamb ilyen ártatlan, a kép mintha csak akkor működne, ha a kígyó ravasz. A két hasonlat egymás mellett nyeri el teljes értékét. A kígyó okosságának negatív jellegét másfelől valószínűleg a kígyó első ószövetségi előfordulása, a Teremtés könyve 3. fejezetének első mondata okozza: „A kígyó ravaszabb volt a föld minden állatánál” (LXX: *fronimótatosz*). De vajon a kígyó közmondásos okossága közvetlen kapcsolatban áll az őstörténetben szereplő kígyóval, a gyanú, az irigység és a falánkság²² jelképével? Vajon a Jézus ajkáról megszólaló mondás erre a ravaszságra, ártalmas intelligenciára utal? A Mt 10,16b szöveg tanúi ritka esetben egyes számban említik a kígyót (a Sínai kódex eredeti változata; *Épifániosz*), s ezzel látszólag felidézik az ősi történetet,²³ de a közmondásos okosságon vagy ravaszságon túl semmilyen valódi megegyezést nem fedezünk fel a jézusi mondat és a Teremtés könyve elbeszélése között.

Ha felidézzük a kígyó (*ofisz*) gazdag jelképes értékét, kapcsolatát istenségekkel és az emberi valósággal az ókori keleti gondolkodásmódban, elsősorban sokfélesége, az életre veszélyes és az életet segítő vonásainak keveredése tűnik fel, de mindebben úgy látjuk, okossága pozitív értékű is lehet.²⁴ Egyiptomban úgy tartották, „a holt lelkek kígyó módjára surrannak be” a házba, máskor viszont, mint a földhöz tartozó állatnak, az életet adó források és földalatti kincsek helyének ismeretét tulajdonították a kígyónak. Ebből eredt a föld termékenységevel való kapcsolata, majd a görög misztériumvallásokban az emberi termékenység segítésének képzele, vedlését szemlélve pedig egyenesen az élet megújulásának, egyfajta megfiatalodásnak a tisztelete.²⁵ Kígyót ábrázoló szobraikkal egyfelől el akarták úzni az ártó szellemeket, másfelől olyan házi istenségekkel is kapcsolatot tartottak, amelyeknek jelképe volt a kígyó valamely fajtája. A legismeretebb példa Aszklépioszé, a gyógyító istenségé, akihez lányát, Hügieiát is társítanunk kell. Mindkettőjüket igen gyakran ábrázolták kígyóval.

22 Vö. Wénin, A.: *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo. Lettura narrativa e antropologica della Genesi. I. Gen 1,1 – 12,4, Testi e commenti*, Bologna, 2008, 70–78.

23 Az egyes szám még ebben az esetben is lehetne kollektív vagy általános jelentésű, vagyis a kígyó mint kígyó, mint típusa nemének. Vö. BDR § 139. Egyes számban idéz Antióchiai Szent Ignác is a Polikárphoz írott levelében.

24 A következőkhöz ld. Foerster, Art. *ofisz*, ThWNT V., i. m. 566–570.

25 Vergilius Georgikonjában (III, 437–439) is feltűnik a frissen vedlett, ifjan viruló, s ebben a szilaj kedvében inkább félelmetes kígyó. Ld. *Vergilius összes művei*. Ford. Lakatos István, Bibliotheca Classica, Budapest, 1973, 92–93.

A kígyóval kapcsolatos pozitív elképzelésekről a görög hiedelemvilágban James H. Charlesworth írta nemrég:²⁶ „A kígyó nemcsak gonoszsgot és halált jelentett, hanem ennél is általánosabban jót és életet, sőt ugyanígy más pozitív jelentése is volt, különösen egészség, gyógyulás és megifjodás.” Kettősségéről, titokzatos életteljességéről és félelmetes mivoltáról pedig az imént felsorolt ókori elképzeléseket összegző Foerster írt²⁷ a következőképpen: „Így jut körbe a kígyó szimbóluma: az óskáosz kígyójától az óskígyóig vezetve megmutatja kétértelműségét, s ez vég-ső soron nem más, mint magának a föld jelképében megjelenő természetnek a kétértelműsége: életet nemz, de aztán újra el is nyeli.”²⁸

Mindenesetre tény, hogy az Újszövetség legtöbb szövegében a kígyó nem pozitív szereplő, megjelenéseiben nem ismerhető fel az ókori emberek tisztelete a kígyó pozitív tulajdonságai iránt.²⁹ A kivétel viszont erősíti a szabályt: akármit is jelentsen közelebről a Mt 10,16b két hasonlata együtt, a kígyók okossága itt példaszzerű, azaz valamilyen pozitív jelentése kell legyen.

Példaszzerű egyébként az urának vagyonát önző érdekléssel el-sikkasztó „okos intéző” is a Lk 16,1-8 példabeszédében. „Mitévő legyek? Uram elveszi tőlem az intézőséget... Mennyivel tartozol? Száz véka búzával – hangzott a válasz. Fogd adósleveledet, monda neki, és írv nyolcvanát. Az úr dicsérte a mihaszna intézőt, hogy okosan járt el. – Igen, a világ fiai a maguk módján okosabbak a világosság fiainál.” Az intéző okossága abban áll, hogy saját jól felfogott érdekének megfelelően jár el. Amit tesz, nem a szó erkölcsi értelmében helyes, hanem kitűzött céljához igazodva. Veszélyből akar menekülni, és ez sikerül is neki. Vajon a világosság fiai felismerik-e valódi céljukat? Vajon megtesznek-e mindent, amit szent céljaik megkövetelnek? Vajon rádöbbennek-e, melyek a saját céljaiknak megfelelő eszközök, amelyeket használhatnak, kiérdemelve okosságuk dicséretét?³⁰

26 Charlesworth, J. H.: „Prolegomenous Reflections on Ophidian Iconography, Symbolology, and New Testament Theology”, in Fotopoulos, J. (szerk.): *The New Testament and Early Christian Literature in Greco-Roman Context. Studies in Honor of David E. Aune*, Novum Testamentum Supplements 122, Leiden, 2006, 315–329, itt 322. Ld. még: Charlesworth, J. H.: „Phenomenology, symbolology, and lexicography, the amazingly rich vocabulary for „serpent” in ancient Greek.”, *Revue biblique* 111, 2004, 499–515.

27 Uo. 570.

28 Mint legismertebb példát megemlítjük a Laokoónt és két fiát megölő kígyópárt is (a történet legkönnyebben Vergilius *Aeneis*ében hozzáférhető; II, 199-233). Itt mindenesetre nem is egyszerű mérges kígyókról, hanem inkább sárkányszerű, nagytestű ragadozókról van szó, akik a tengerből jönnek, s aztán egy istenség templomában tűnnek el.

29 Vö. H. Balz, Art. *ofisz*, EWNT II., 1354. Vö. Mt 7,10; Lk 11,11; Mt 23,33; Mk 16,8; Lk 10,19; 1Kor 10,9; Jel 9,19; 12,9; 20,2; 12,14.15; 2Kor 11,3. A negatív jelentésből tipologikus értelmével kiemelkedik Jn 3,14 (Szám 21,4-9).

30 Itt nem foglalkozunk bővebben a példabeszéd folytatásával és hagyománytörténeti párhuzamaival. Ezek természetesen tovább bonyolítják a képet, hiszen a tartozás elengedésével látszólag olyan pozitív analógia körvonalázódik, amely a megbocsátásra utal.

Amikor az értelmezők az „okos szolgára” vagy „hűtlen intézőre” utalnak, hogy a tizenkettő és a tanítványok meg a kígyók okosságának analógiáját megvilágítsák, többé-kevésbé nyíltan abból indulnak ki, hogy az okosság esetében az ember elvonatkoztatathat a konkrét helyzettől, s az egészében véve helytelen cselekedetben felfedezhet valamiféle okos mozgatórugót. És ugyanígy: ha a kígyó okossága vagy ravaszsága alapvetően negatív tartalmú is, azért van benne valami, ami más összefüggésben megfontolásra érdemes. Hasonlónak látszik a menekülés helyzete is, a rendkívüli cselekvés vészhelyzetben, amelyek szintén egyformán jellemzőek a kígyóra és a hűtlen intézőre.

A feszítő és feszültségre építő hasonlatpár, amelyre figyelni igyekeztünk, a galamb egyszerűsége és a kígyó okossága, túlságosan széles jelentésmezőt tár fel ahhoz, hogy kapcsolatukat egyértelműen meg tudjuk határozni. A két egymáshoz illesztett hasonlat mintha egyfajta meghatározhatatlanságba zárkózna. Ha az egyik képet nem rajzolhatjuk meg élesen, ellentétpárja sem nyerhet tiszta kontúrokat. A kígyó okossága nem bizonyult egyértelműen sem negatív, sem pozitív tartalmúnak, s nem dönthető el az sem, vajon inkább menekülő (passzív) vagy támadó (aktív) okosságról van szó. Istennel szemben is nehezen lehet szelíd galamb, aki embertársaival szemben ravasz kígyó. A „bárányokról” (10,16a), vagyis a tanítványokról nem gondolható, hogy ravasz kígyóként megtámadnák vagy megmarnák ellenfeleiket, de egyértelműen az sem állítható, hogy céljuk egyszerűen a források felkutatása és felmutatása lenne, mint az okos kígyóké. Okosságuk állhat a menekülésben, a gyors és ügyes visszahúzóadásban, a meg- és elfoghatatlanságban, önmaguk és üzenetük megőrzésében, az óvatosságban, de aktív értelemben megmutatkozhat abban is, ahogy üzenetüket még a nehézségek közepette is céltudatosan átadják, az életről őrzött tudásukkal „megfertőzik” a világot. De úgy is értelmezhető a kép, hogy éppen a galamb egyszerűségében jelenik meg az erő, és éppen a kígyó okosságában a menekülők féelme és okossága.

Ha azonban a kígyó jellemzője a meghatározhatatlanság, vajon ellentétpárjaé, a galambé nem éppen az egyszerűség, a teljesség nyilvánvaló egészként való birtoklása? Alakjukban végső soron nem a sokféleség és az egység távoli képe jelenik meg? S nem éppen az okosság, sőt általában véve az értelem jellemzője, hogy minden helyzethez képes idomulni, s eközben megőrizni belső valóját, azt a pontot, ahol „egyszerűen” önmaga? A mondás véleményünk szerint azt kívánja a tanítványoktól, hogy képesek legyenek az alkalmazkodásra, s az alkalmazkodásban belső azonosságuk megőrzésére, sőt továbbadására.

Az írásmagyarázat végül is mindig arra törekszik, hogy konkrét alakot adjon a keresztény útmutatásnak, legalábbis annyira, hogy az adott jelenben érthetővé váljon tartalma, s általa megbízhatónak bizonyuljon a keresztény tanítás. S így ami más számára tekervényesnek vagy akár feje tetejére állított okoskodásnak

is tűnhet, az igazságot ízező számára nagyon is egyszerű és világos. A szövegmagyarázat leginkább a hatástörténet keretében foglalkozhat azzal a sokféle megoldással, amely a kígyóokosság és a galambszelídség hasonlatait az eredeti összefüggésből kiemeli, s a paradoxnak tűnő mondást a gyakorlati élet számára hasznosítható módon feloldja. „A magyarázó mindenkori világlátásának játékerében”³¹ mozgunk már akkor is, amikor a hűtlen intéző példabeszédében keresünk analógiát, de még inkább akkor, ha a veszélyhelyzetben fejét összetekeredve védő kígyóban Órigenésszel a hitét óvó keresztény előképét sejtjük, vagy Nagy Szent Gergellyel úgy véljük, hogy az okosság és az egyszerűség kölcsönösen értelmessé teszik egymást.³² Jeromos Órigenészhez hasonlóan azt tartja az intés céljának, „hogy okosságukkal elkerüljék a cselvetéseket, szelídségükkel semmi rosszat ne tegyenek. A ravaszságra a kígyó szolgál például, mivel egész testével rejti el a fejét, hogy azt védelmezze, amiben az élet van. Így mi is egész testünket veszedelemnek kitéve védelmezzük a fejünket, aki Krisztus, vagyis arra törekedjünk, hogy tisztán és romlatlanul őrizzük meg a hitünket.”³³ Az ókor mindenestre megtalálta a kísértő kígyó ravaszsága és a keresztény szükséges okossága közti párhuzamot. (Auxerre-i) Remigius szerint „ahogy az ellenség ravaszságával szedte rá az embert, úgy ti okosságokkal szabadítsátok meg az embereket. Ő a fát dicsérte, ti pedig a keresztfa erejét dicsérjétek.”³⁴ (Poitiers-i) Hilarius pedig azt mondja: „Az ördög először a gyengébbik nem lelkét támadta meg, majd azt a reményt keltette benne, hogy halhatatlanságban fog részesülni. Hasonló ügyes módon, szemügyre véve kinek-kinek a természetét és szándékát, kell okosan beszélgetek és a jövő jószágok iránt reményt keltenetek...”³⁵

A modernek közül megnyerő Bernhard Häring javaslata, miszerint az ellentétpárban a keresztény „evilágból” való léte mutatkozik meg.³⁶ Hans Urs von Balthasar szerint³⁷ a mondásból kiviláglik, hogy „az egyszerűséget tulajdon okossága védelmezi”. „Ha ezek a bégető bárányok most

31 Luz, i. m. 110.

32 Vö. uo. 110. Órigenész, 202. töredék; Nagy Szent Gergely, *A lelkipásztor kézikönyve*, 3,11. Luz azt is megemlíti, hogyan igyekeztek a 2–3. század egyházatyái fellépni a gnózzissal szemben, amely a kígyót egyik jelképeként tekintette. Nagy Szent Gergelyhez társítható Remigius is: „könnyű rászedni a szelídséget, ha hiányzik belőle az okosság, s veszedelmes az okosság is, ha nem mérsékli a szelídség, hogy senkinek ne ártson”. Idézi: Aquinói Szent Tamás: *Catena Aurea I. Kommentár Máté evangéliumához*, Szeged, 2000, 326.

33 Uo. 325–326.

34 Uo. 326.

35 Uo. 326.

36 Häring, B.: *Das Gesetz Christi II*, München, Freiburg, 1967, 464. Idézi: Luz, i. m. 110.

37 Balthasar, H. U. von: *Christen sind einfältig*, Kriterien 66, Einsiedeln, 1983, 8. Balthasar a keresztény egyszerűség modelljéül végül is a „test világául” szolgáló „szemet” választja, amely „egyszerűen” befogadja a rajta áthaladó fényt.

olyan okossággal akarnának előállni, amit a farkasoktól lestek el, hogy ravaszul megmaradjanak köztük, nemsokára végük lenne; okosságukkal (...) csak egyszerűségük tulajdonságaként élhetnek, mint ahogy a gyermekhez illik a szégyenlősség. Hogy miként valósítsák meg ezt az egységet, maguktól nem találhatják ki, csak odatekintve és –hallgatva a pásztorra, »akinek ismerik a hangját«, és aki »életét adja értük«.

A két hasonlatot tehát inkább egymást kiegészítőnek, tartalmukat egymásra vonatkoztatottnak, együtt érvényesnek gondoljuk. A szövegösszefüggésben Jézus küldése, az általa megkívánt erőszakmentesség (10,16a), az Atya mindentudásának és mindenhatóságának bizonyossága (10,29-31), a Lélek vezetésébe vetett bizalom dominál (10,20). A tanítványnak ezért érdemes lemondania akár az életéről is (10,39), hogy az egyetlen kincset, az egyetlen drágakövet megnyerje (vö. 13,44-46). Ez az a teljesség, amelyet osztatlanul, romlatlanul, „hígitatlanul” birtokolnia kell, ha egyszerű galambként kíván élni. A tanítvány sorsának eredete és végcélja Istenben pontosan meghatározható. A bizonytalan és „sokszzerű” teret viszont, amelyben evilági létében mozog, Jézustól kapott tudása és küldetése fogja egységbe. Ezen felül csak a farkasok jelenlétében lehet biztos. Útján okosan kell végighaladnia, vagyis ragaszkodva a kapott küldetéshez, s el nem feledve a célt, sem pedig azt, hogy Istentől kapja létét farkas és bárány, kígyó és galamb is.